

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
Інститут української археографії та джерелознавства
імені М.С. Грушевського

THE NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES OF UKRAINE
M.S. Hrushevs'ky Institute of Ukrainian
Archaeography and Source Studies

**SAINT SOPHIA IN KYIV:
Byzantium. Rus'. Ukraine**

The issue 4 is dedicated to the 170th anniversary
of Nikodim Pavlovych Kondakov birth (1844–1925)

Kyiv – 2014

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
Інститут української археографії та джерелознавства
імені М.С. Грушевського

**СОФІЯ КИЇВСЬКА:
Візантія. Русь. Україна.**

Вип. IV: збірка наукових праць
присвячена 170-літтю з дня народження
Никодима Павловича Кондакова (1844–1925)

Київ – 2014

МИКОЛА РЕДІН – УКРАЇНСЬКИЙ РАДЯНСЬКИЙ ІСТОРИК (до сторіччя від дня народження)

У 2012 році виповнилося 110 років від дня народження українського історика, професора Харківського університету Миколи Єгоровича Редіна, який жив і працював в один із найбільш складних періодів історії нашої держави. М. Редін був одним з перших, хто розпочав роботу з вивчення робочого руху, російських революцій та Громадянської війни в Україні. Однак його ім'я відоме лише невеликому колу спеціалістів. Це пов'язано з тим, що М. Редін був звинувачений в антирадянській діяльності й загинув у 1938 р., а ім'я вченого забуто на довгі роки.

Спеціальних робіт, присвячених вивченню життя та наукової творчості М. Редіна, лише дві. Автором однієї статті є Н. Комаренко¹, другої – Л. Рибальченко². У цих статтях не тільки згадуються основні дати життя вченого, але й вивчається його наукова спадщина, характеризується науково-організаційна діяльність, згадується і про трагічну смерть історика. Також ім'я М. Редіна згадується в окремих виданнях довідкового характеру, а саме: “Біобібліографічний словник учених Харківського університету”³ та “Кафедра історії Росії Харківського національного університету ім. В. Каразіна: історичний нарис”⁴. Проте відомості, які тут розміщені, мають суто інформативний характер, висвітлюючи лише основні віхи біографії історика.

Ім'я М. Редіна в науковій літературі пов'язується також із краєзнавчою роботою “Музею Слобідської України”, в якому він працював завідувачем історичного відділу⁵. Деякі аспекти адміністративної діяльності та наукової праці М. Редіна знаходили відгуки в роботах істориків Харківського університету⁶.

¹ Н.В. Комаренко, *Радянський історик М.Є. Редін*, УІЖ 2 (1970) 96–101.

² Л.Л. Рибальченко, “Дело сдать в архив”, Четверті Сумцовські читання: Матеріали наукової конференції, присвяченої 135-річчю з дня народження Є.К. Редіна, Харків 1999, с. 32–38.

³ *Редін Микола Єгорович (24.09 (07.10). 1902–1938)*, Бібліографічний словник учених Харківського університету, т. 2: Історики (1905–1920, 1933–2000) / Уклад.: Б.П. Зайцев, С.І. Посохов, В.Д. Прокопова, С.Б. Глибицька, С.М. Куделко, Харків 2001, с. 268.

⁴ *Кафедра історії Росії Харківського національного університета ім. В.Н. Каразіна: історический очерк*, Харків 2007.

⁵ О. Федоровський, *Краєзнавча робота в Харкові і на Слобожанщині*, Червоний шлях 3 (1923) 186–194.

⁶ В.В. Кравченко, *Д.И. Багалей: научная и общественно-политическая деятельность*, Харків 1990; М.З. Бердуга, В.И. Булах, *Исследование отечественной истории в Харьковском университете за годы Советской власти*, ВХУ 375 (1991) 37–50 та ін.

За останні роки харківськими істориками були віднайдені нові архівні документи, які пов'язані із життям і науковою творчістю М. Редіна. Цей факт став поштовхом для написання статті.

Микола Редін народився 24 вересня 1902 р. у родині історика мистецтва, професора Харківського університету Єгора Кузьмича Редіна, який в одному із листів писав: “Матери... сын достался очень дорого: она страшно мучилась, совершенно обессилила и не в состоянии была сама вывести его на свет Божий; пришлось прибегнуть к помощи врача-акушера, который извлек его щипцами”⁷. Є. Редін назвав свого сина на честь близького друга сім’ї та хрещеного батька, видатного вченого, етнографа, фольклориста та літературознавця Миколи Федоровича Сумцова.

Після смерті в 1908 р. Є. Редіна його родина потрапила у скрутне матеріальне становище. У серпні 1908 р. вдові Тетяні Редіній та його синові була призначена пенсія. Вона отримувала 1 тис. руб., а син – 333 руб. 33 коп.; усього – 1333 руб. 33 коп. на рік⁸. Проте пенсії, хоча вона й була збільшена в 1913 р., на прожиття та виховання сина ледве вистачало. З цієї причини Т. Редіній, яка мала музичну освіту, довелось багато працювати, даючи уроки музики. У 1910 р. вона звернулася до влади із проханням дозволити відкрити музичну школу гри на фортепіано⁹.

У 1912 р. Микола Редін вступив до третьої Харківської гімназії. Уже з 14 років він розпочав свою трудову діяльність, даючи уроки учням молодших класів. Ще навчаючись у гімназії, Микола Редін активно займався громадською роботою. Після закінчення гімназії він працював у культвідділі Спілки Споживчого Товариства, а з січня 1920 р. – у Харківській Губнаросвіті. У 1920 р. М. Редін почав працювати завідувачем історичного відділу Музею Слобідської України ім. Г.С. Сковороди, який очолював М. Сумцов, а також інспектором Головополітосвіти, що був створений для керування закладами культури, зокрема музеями.

У 1920 р. М. Редін став студентом соціально-економічного відділення Академії теоретичних знань, що була створена на базі Харківського університету після його ліквідації, а в 1921 р. була реформована у Харківський інститут народної освіти (ХІНО). М. Редін, як і його батько, обрав професію історика.

⁷ О.В. Иодко, *Е.К. Редин: жизнь и деятельность (по материалам петербургских архивов)*, Мир русской византистики: Материалы архивов Санкт-Петербурга / под. ред. И.П. Медведева, Санкт-Петербург 2004, с. 311–345.

⁸ *Циркуляр по Харьковскому учебному округу* 10 (1908).

⁹ *Новая школа музыки*, ХГВ, 1910, 28 марта.

Після закінчення інституту в 1923 р. М. Редін розпочав викладацьку діяльність у школі помічників лікаря. Будучи працівником науково-дослідної кафедри історії української культури, яку очолював академік Д. Багалій, у 1924–1925 рр. він читав історію СРСР на рабфаци ХІНО. На той час кафедра складалася з чотирьох секцій: історії України, історії українського права, історії Росії, етнографії та краєзнавства. М. Редін, разом із Є. Трифільєвим, С. Королівським та іншими, був працівником секції історії російської культури, якою керував професор В. Веретенников¹⁰. Також молодий вчений увійшов до складу об'єднаної комісії кафедр історії української культури та історії європейської культури з питань вивчення методології історії.

У 1926 р. М. Редін очолив кафедру історії СРСР ХІНО та керував нею до 1930 р. Будучи енергійною людиною та кваліфікованим спеціалістом, він суміщав посаду завідувача кафедри із завідуванням секції історії робочого руху України в Комісії з історії Жовтневої революції та РКП (б) (Іспарт), а потім – і з роботою у секретаріаті ЦК КП(б)У. У цей же період М. Редін читав лекції в Комуністичному університеті ім. Артема.

Лекції молодого вченого були присвячені вивченню історії СРСР, розвитку феодалізму в Західній та Східній Європі. Варто відзначити, що лекції М. Редіна з історії феодалізму неодноразово публікувались окремими брошурами.

М. Редін взяв участь у роботі Першої Всесоюзної конференції істориків-марксистів, яка відбулася в Москві в грудні 1928 – січні 1929 рр. Конференція мала величезний резонанс у країні й стала апофеозом “школи Покровського”.

У 1929 р. історик був прийнятий до лав Комуністичної партії. Варто відзначити, що він подавав заяву про вступ до партії ще 1923 р., але тоді вона не була розглянута у зв'язку із призупиненням прийому в ряди членів партії представників інтелігенції.

У 1930 р. на базі науково-дослідної кафедри історії України був створений Інститут історії української культури ім. Д. Багалія, який Дмитро Іванович сам і очолив¹¹. М. Редіна ж призначили заступником директора цього Інституту. Крім того, у цей час він ще й виконував одночасно обов'язки завідувача сектору історії Росії.

З 1932 р. М. Редіна переводять на роботу до Всеукраїнської асоціації марксистсько-ленінських науково-дослідних інститутів (ВУАМЛІН).

¹⁰ *Кафедра історії Росії...*, с. 32.

¹¹ В.В. Кравченко, *Указ. соч.*, с. 104.

Після відновлення Харківського державного університету М. Редін у 1933 р. був призначений завідувачем кафедри історії СРСР¹². За плідну науково-педагогічну діяльність вченому було присвоєно звання професора.

Творча спадщина М. Редіна порівняно невелика. Спочатку історик захоплювався питаннями, що стосувалися музейних справ. Таке захоплення пояснювалося його роботою в “Музеї Слобідської України”. У 1922 р. були опубліковані статті “Академический музей, Политпросвет и Профобр.” та “Политпросвет и охрана памятников искусства, старины, быта и природы”, в яких автор аналізував наукову й просвітницьку роботу музеїв, висловлював свої погляди з питань їх розвитку та зі збереження пам’яток культури¹³.

У цей же період з’явилися перші дослідницькі роботи М. Редіна історіографічного характеру. Він опублікував низку рецензій¹⁴, зокрема рецензію на вихід першого номера журналу “Восток” під редакцією академіка С. Ольденбург. У 1927 р. історик пише рецензію на видану у трьох частинах працю П. Христюка “Нариси історії класової боротьби та соціалізму”, що витримала декілька видань¹⁵.

У 1927 р. М. Редін опублікував статтю “Индустриализация и кооперирование”¹⁶, а в 1928 р. – працю “Паростки соціалізму на селі”¹⁷, в яких йшлося про політику партії з питань щодо проведення індустріалізації та колективізації. Друга робота цікава тим, що в ній подається статистичний матеріал про темпи створення та розвитку колгоспів і машино-тракторних станцій.

Наукові роботи М. Редіна залишили вагомий слід у розвитку української радянської історіографії другої половини 1920-х – початку 1930-х років. Цей період став для нього найбільш плідним. Історіографічні огляди вченого охоче публікують такі шановані на той час журнали, як “Більшовик України” (теоретичний і політичний журнал ЦК КП(б)У), “Літопис революції” (журнал, який видавався Комісією з історії Жовтневої революції та РКП (б) (Істпарт), “Историк-марксист” (періодик Товариства істориків-марксистів при Комуністичній Академії та її Інституті історії) тощо.

¹² *Кафедра истории России...*, с. 35.

¹³ Л.Л. Рибальченко, *Вказ. праця*, с. 34–35.

¹⁴ Н. Редін, *Рецензия*, Путь просвещения 3 (1922) 247–249; Н. Редін, *Рецензия*, Путь просвещения, 4 (1922) 242–243; Н. Редін, *Рецензия*, Путь просвещения, 6 (1922) 221–223; Н. Редін, *Рецензия*, Путь просвещения 2 (1924) 192–193.

¹⁵ Н. Редін, *Рецензия*, Більшовик України 14 (1927) 72–78.

¹⁶ Н. Редін, *Индустриализация и кооперирование*, Більшовик України 5 (1927) 55–67.

¹⁷ Н. Редін, *Паростки соціалізму на селі*, Більшовик України 2 (1928) 9–26.

У 1928 р. М. Редін надрукував рецензії на два збірники, що опубліковані під егідою Іспарта, матеріли яких присвячені історії пролетарської революції в Україні¹⁸. Така зацікавленість вченого збірниками пояснюється тим, що в них були надруковані архівні документи революційних подій та спогади учасників цих подій. У цьому ж році була опублікована стаття “Огляд літератури з історії робітничого руху на Україні”¹⁹, де автор проаналізував літературу, пов’язану з розвитком робітничого руху в Україні за період від 1861 до 1917 рр.

У 1930 р. виходить його дослідження історіографічного характеру, написане у співавторстві з В. Веретенниковим, де здійснено огляд праць з історії Росії та України, які були видані в період від 1917 до 1927 рр.²⁰

1929 р. датована рецензія, написана М. Редіним на збірник статей академіка АН СРСР М. Покровського “Октябрьская революция. Сб. статей. 1917–1927 гг.” (Москва 1929)²¹, який на той час очолював школу істориків-марксистів. Будучи послідовником “школи Покровського”, молодий дослідник високо оцінив праці М. Покровського, зокрема комплекс робіт, присвячених вивченню зовнішньої та внутрішньої політики, яка проводилася царським урядом у другій половині XIX ст. Проаналізувавши значущий масив літератури з цієї тематики, М. Редін опублікував велику статтю про значення робіт М. Покровського у цій галузі²².

М. Редін брав активну участь у дискусії, яка розгорілася під час роботи Першої Всесоюдної конференції істориків-марксистів, що була пов’язана із проблемою розвитку російського імперіалізму²³. Наслідком цієї дискусії стало написання монографічного дослідження, опублікованого 1930 р. Мета дослідження полягала у вивченні ленінської точки зору про два типи розвитку капіталізму в сільському господарстві Росії²⁴.

¹⁸ Н. Редін, *Октябрьские сборники. “1917 год в Харькове. Сборник статей и воспоминаний”*, Харьков, 1927, 381 с.; “Октябрь на Одессине. Сборник статей и воспоминаний к 10-летию Октября”, Одесса, 1927, 492 с., Літопис революції 1 (1928) 297–320.

¹⁹ Н. Редін, *Огляд літератури з історії робітничого руху на Україні*, Літопис революції 2 (1928) 279–289; 3 (1928) 289–303.

²⁰ В.І. Веретенников, М.Є. Редін, *Праці з історії Росії та України за 1917–1927 роки. Бібліографічний збірник, присвячений Х річниці Жовтневої революції на Україні (1917–1927)*. Бібліографія історії України, Росії та українського права, краєзнавства й етнології за 1917–1927 роки. Склала бібліографічна комісія науково-дослідної кафедри історії української культури ім. акад. Дм. Багалія в Харкові, р. 1929, Харків 1930, с. 34–39.

²¹ Н. Редін, *В борьбе за ленинскую историю Октября*, Літопис революції 5–6 (1929) 344–350.

²² Н. Редін, *М.Н. Покровский как историк колониальной и внешней политики самодержавия*, Историк-марксист 3 (1932) 37–59.

²³ Н.В. Комаренко, *Вказ. праця*, с. 98.

²⁴ М. Редін, *Ленінове вчення про два типи розвитку капіталізму в сільському господарстві. Проти економічної платформи яворщини*, Харків 1930.

Тема Жовтневої революції та Громадянської війни в радянській історичній науці вважалась особливо важливою і престижною. Як ми бачимо, вчений опублікував чимало робіт історіографічного характеру, присвячених історії Жовтня. М. Редін одним з перших почав вивчати окремі аспекти історії Громадянської війни в Україні. У роботах про всеукраїнський залізничний страйк, який розпочався в липні 1918 р., дослідник характеризував Гетьманат та розглядав ситуацію, яка склалася на той час у країні, підкреслюючи величезне політичне значення цього страйку²⁵.

Також до кола зацікавлень історика потрапив один з епізодів періоду Громадянської війни, що відомій історикам під назвою “кірстовщина”. Так називалась одна з течій профспілкового руху в Україні, суть якого зводилась до спроб денікінської контррозвідки в 1919 р. створити на Київщині профспілкову організацію робітників, що перебувала під їхнім контролем і підтримувала Добровольчу армію. На чолі цієї організації стояв інженер Костянтин Кірста. М. Редін детально розглянув цей епізод у статті “Легенда про кірстовщину”²⁶.

Очолюючи кафедру історії СРСР ХІНО і в Харківському державному університеті, читаючи лекції в Комуністичному університеті ім. Артема та у Всеукраїнській асоціації марксистсько-ленінських науково-дослідних інститутів (ВУАМЛІН), М. Редін брав активну участь в обговоренні питань, пов’язаних із розробкою нових форм і методів викладання історичних дисциплін. Він опублікував декілька робіт методологічного характеру. У 1927 р. надрукована стаття вченого “К вопросу о преподавании “истории развития общественных форм”²⁷, у 1929 р. – “До методології історії пролетаріату України”²⁸, а в 1931 р. – робота “За більшовицький поворот у викладанні історії”²⁹. М. Редін взяв участь у написанні проекту програми історії України. Проект був створений і виданий у 1934 р. Інститутом історії ВУАМЛІН і НКО УСРР³⁰.

²⁵ М.С. Редін, *До історії Всеукраїнського залізничного страйку 1918 р.*, Літопис революції 5 (1928) 168–193; 6 (1928) 25–60; М. Редін, *Всеукраїнський страйк залізничників 1918 р.*, Харків 1929; М. Редін, *Чотири документи епохи скоронацини*, Літопис революції 1 (1930) 242–264.

²⁶ М.С. Редін, *Легенда про кірстовщину*, Літопис революції 1–2 (1931) 19–66.

²⁷ Н. Редін, *К вопросу о преподавании “истории развития общественных форм”*, Историк-марксист 6 (1927) 202–205.

²⁸ М. Редін, *До методології історії пролетаріату України*, Літопис революції, 2 (1929) 265–272.

²⁹ М. Редін, *За більшовицький поворот у викладанні історії*, Більшовик України 11 (1931) 66–94.

³⁰ Т.Т. Скубицький, М.С. Редін, Г.М. Шерман, *Проект програми історії України для державних університетів та педагогічних інститутів*, Київ 1934.

Як спеціаліст з питань вітчизняної та загальної історії, М. Редін увійшов у колектив авторів, які підготували один із перших “марксистських курсів” “Історії України”, опублікований у 1932 р. Ним був написаний перший розділ під назвою “Початок класового суспільства та складання феодальних відносин”, що увійшов до першого тому “Передкапіталістична доба” цього видання³¹.

Підбиваючи підсумки науково-дослідної діяльності М. Редіна, варто зазначити, що до кола його наукових інтересів входили питання, пов’язані з історією розвитку феодального суспільства та Київської Русі, внутрішньої та зовнішньої політики Російської держави, робітничого руху, революції та Громадянської війни в Україні. Безумовно, багато із праць вченого не витримали випробувань часом. Його роботи мали недоліки й відбивали проблеми, з якими зіштовхнулася вітчизняна історична наука 1920–1930-х рр. Зокрема, однобокий підхід в оцінюванні подій періоду революції та Громадянської війни був обумовлений пануванням комуністичної ідеології. Проте, незважаючи на допущені помилки, праці вченого мають певне наукове значення. Сучасна українська історична наука виявилася б збіднілою без наукової спадщини М. Редіна.

У 1929–1930 рр. у пресі з’явилася низка публікацій, в яких Д. Багалія було названо “псевдомарксистом”, а очолюваний ним колектив Інституту історії української культури звинувачений у буржуазному націоналізмі. Реакцією на ці статті стало загострення боротьби з “буржуазною та дрібнобуржуазною” методологією у колективі Інституту. У січні 1931 р. у газеті “Комуніст” М. Редін опублікував статтю³², в якій різко критикувались останні роботи його колег. Сам Д. Багалій був звинувачений в “искаженні сутності марксизма-ленинізму как боевого единства теории и практики”³³.

Знищення Інституту історії української культури ім. Д. Багалія в 1933 р. стало приводом початку процесу масових переслідувань його працівників. Незважаючи на те, що М. Редін був заступником директора та проводив “борьбу за очищение от... буржуазно-националистических элементов”, він, як вихованець кафедри Д. Багалія, влітку 1934 р. був звільнений з роботи та з лав партії³⁴.

М. Редіна заарештували 29 грудня 1934 р. за обвинуваченням в участі в “контрреволюционной троцкистской организации” (ст. 58, пункти

³¹ Н.В. Комаренко, *Вказ. праця*, с. 100.

³² М. Редін, *Манівцями еkleктики*, *Комуніст*, 1931, 18 січня.

³³ В.В. Кравченко, *Указ. соч.*, с. 137.

³⁴ Л.Л. Рибальченко, *Вказ. праця*, с. 36.

10, 11 УК РСФСР). Слідство намагалось довести існування “Всеукраїнського троцькістського центру” та довести причетність М. Редіна до його діяльності. Для цього була використана робота історика “Ленінове вчення про два типи розвитку капіталізму в сільському господарстві. Проти економічної платформи яворщини”, яка була опублікована у 1930 р.³⁵ Стаття була кваліфікована “как излагающая троцкистские и националистические взгляды”. М. Редіна звинуватили в участі в роботі троцькістської організації та проведенні практичної контрреволюційної діяльності, “выражавшейся в систематическом протаскивании... троцкистской и националистической контрабанды в своих литературных работах”. За постановою Особливої Наради при НКВС СРСР від 22 листопада 1935 р. М. Редін був засланий до виправно-трудового табір в Алма-Ату строком на три роки³⁶.

Не відчуваючи за собою провини, М. Редін звертався до народного комісара внутрішніх справ М. Єжова з проханням про перегляд справи. Доводячи свою лояльність до лінії партії, історик писав, що навіть будучи у засланні та намагаючись “сприяти перемозі генеральній лінії... партії”, він розпочав роботу над дослідженням “Історія Великої Соціалістичної Революції”. Проте вже 1936 р. без пред’явлень нових звинувачень він був відправлений до Ногаєво-Магаданської області. Цього разу на п’ять років. З лютого 1938 р. зв’язок М. Редіна з родиною було перервано. Запити матері та дружини, направлені до Наркомату внутрішніх справ, зокрема, безпосередньо до Л. Берії, щоб дізнатися про долю М. Редіна не дали жодних результатів³⁷.

У статті “Радянський історик М.Є. Редін” Н. Комаренко стверджує, що Редін помер у селищі Ягідному, що за 80 км від Магадану³⁸, але в архівно-слідчій справі відомостей про його смерть немає.

У жовтні 1989 р. справа М. Редіна була переглянута. Згідно зі ст. 1 Указу Президії Верховної Ради СРСР від 16 січня 1989 р. “О дополнительных мерах по восстановлению справедливости в отношении жертв репрессий, имевших место в период 30–40-х и начале 50-х гг.” він був реабілітований³⁹.

³⁵ М. Редін, *Ленінове вчення...*

³⁶ Л.Л. Рибальченко, *Вказ. праця*, с. 37.

³⁷ Там же, с. 37.

³⁸ Н.В. Комаренко, *Вказ. праця*, с. 101.

³⁹ Л.Л. Рибальченко, *Вказ. праця*, с. 37.

ЗМІСТ

До 170-річчя з дня народження Никодима Павловича Кондакова

<i>О. Музичко.</i> Одеські роки життя Никодима Кондакова: занурення в науку та “окаєнні” дні	5
<i>С. Желясков, В. Левченко, Г. Левченко.</i> Роль Никодима Кондакова у формуванні фондів Музею витончених мистецтв імператорського Новоросійського університету	26
<i>Н. Никитенко.</i> Рождение науки о мозаиках и фресках Софии Киевской: феномен Н. Кондакова, Д. Айналлова и Е. Редина	51
<i>В. Корнієнко.</i> З листування Никодима Кондакова та архімандрита Антоніна (Капустіна)	106
<i>В. Корнієнко.</i> Одеське товариство історії та старожитностей у листах Миколи Мурзакевича до архімандрита Антоніна (1878–1879 рр.)	118
<i>В. Корнієнко.</i> З листування Никодима Кондакова з Володимиром Антоновичем	126
<i>В. Корнієнко.</i> З листування Никодима Кондакова з Платоном Бурачковим	134
<i>В. Корнієнко.</i> З листування Никодима Кондакова з Іваном Лучицьким	140
<i>В. Корнієнко.</i> З листування між Никодимом Кондаковим та Миколою Петровим	146
<i>В. Корнієнко.</i> З листування Никодима Кондакова з Миколою Сумцовим	150
<i>В. Корнієнко.</i> З листування Никодима Кондакова з Тимофієм Флоринським	155
<i>Н. Кондаков.</i> Східні костюми при візантійському дворі / пер. з франц. З. Борисюк	158
<i>Н. Кондаков.</i> Грецькі зображення перших руських князів / пер. та ред. Д. Гордієнка	196
<i>Н. Кондаков.</i> Мітична сумка з земною тягою / перекл. та ред. Д. Гордієнка	204
<i>Н. Кондаков.</i> Про фрески сходових веж Києво-Софійського собору / перекл. та ред. Д. Гордієнка	217

<i>М. Грушевський.</i> Н.П. Кондаков. Изображения русской княжеской семьи в миниатюрах XI века. СПб. 1906, ст. 123+2+6 табл[иц] / публ., комент. Д. Гордієнка	239
<i>М. Грушевський.</i> Огляд праць Н. Кондакова з історії староруської штуки / публ., комент. Д. Гордієнка	241
Библиографический список трудов Н.П. Кондакова / сост. И. Кызласова	255

Статті. Замітки. Публікації

<i>О. Алфьоров.</i> Візантійські печатки руських власників	265
<i>Н. Болгов.</i> “Панегирик императору Анастасию” Присциана	270
<i>І. Борщак.</i> 29 травня 1453 року / публ., комент. Д. Гордієнка	294
<i>Н. Верещазіна.</i> Святодмитріївський культ у світлі кирило-мефодіївської духовної спадщини	298
<i>І. Горнова.</i> Методика зображення політичної історії Візантійської імперії XI ст. у “Хронографії” Михаїла Пселла	306
<i>Р. Демчук.</i> Химерический bestiарий в стенописи башен Софии Киевской	327
<i>И. Калечиц.</i> Граффити жертвенника Спасо-Преображенской церкви г. Полоцка	343
<i>О. Киричок.</i> Греко-візантійське уявлення про політику в писемних пам’ятках Київської Русі	365
<i>В. Корнієнко.</i> Напис-графіті XII ст. з Софії Київської: нова знахідка	371
<i>В. Корнієнко.</i> Неопублікований лист Єгора Редіна до Дмитра Багалія	376
<i>В. Корнієнко.</i> Дмитро Гордєєв – забутий вчитель Віктора Лазарева (за епістолярними даними)	380
<i>В. Корнієнко.</i> З листування Іполита Моргілевського та Дмитра Гордєєва	399
<i>В. Корнієнко.</i> Костянтин Широцький та Микола Сичов: декілька штрихів особистих взаємин (за епістолярними даними)	411
<i>В. Корнієнко, О. Маврін.</i> Керченська археологічна конференція 1926 р.: всесоюзна чи всеросійська (до історії одного термінологічного інциденту)	423
<i>Б. Крупницький.</i> Теорія Третього Риму і шляхи російської історіографії / публ., комент. Д. Гордієнка	451

<i>И. Марголина.</i> Ктиторская композиция в Кирилловской церкви Киева	461
<i>М. Нікітенко.</i> Хрещення Русі та заснування Успенського собору у символічній інтерпретації творців Києво-Печерського патерика	478
<i>Мих. Никитенко.</i> Древний смальтовый пол Софии Киевской	491
<i>Н. Никитенко.</i> Княжеский портрет в Софии Киевской: парадоксы дискуссии	510
<i>О. Повстенко.</i> Катедра Св. Софії у Києві й доля архітектурних пам'яток великокняжої доби України / публ., комент. Д. Гордієнка	563
<i>Н. Полонська-Всиленко.</i> Київська держава і Захід / публ., комент. Д. Гордієнка	586
<i>В. Пуцко.</i> Этапы усвоения византийского художественного наследия на Руси	593
<i>Н. Сінкевич.</i> “Nec mortui vivunt, et muti loquuntur”: ранньомодерна книгозбірня Києво-Софійського монастиря за каталогом 1769 р.	601
<i>О. Сирцова.</i> Житіє Мефодія, Панегірик Григорія Богослова Афанасію Александрійському і близькість днів народження Афанасія (2 травня) і Мефодія (10 травня) в Успенській збірці	640
<i>В. Ткачук.</i> Особливості розташування ікон Страшного Суду в уніатських храмах Київської митрополії другої половини XVIII ст.	644
<i>Р. Філіппенко.</i> Микола Редін – український радянський історик (до сторіччя від дна народження)	652
<i>Л. Хрушкова.</i> Автографы Дмитрия Власевича Айналова в Париже	660
<i>А. Шаманаев.</i> “Христианский музей” в Херсонесе: оценка проекта А. Бертье-Делагардом	676
<i>С. Шумило, И. Грецкая.</i> Изменения в восприятии категории времени в Древней Руси, произошедшие после принятия христианства (на примере фактов языка и древнерусских литературных произведений)	685
<i>П. Яницкая.</i> К вопросу об изучении памятников станковой живописи из монастыря св. Бригитты г. Гродно	697

Рецензії. Огляди

<i>Г. Надтока. Ієротопія середньовічного Києва: Мар’яна Нікітенко, Святі гори кийвські: побудова сакрального простору ранньохристиянського Києва (кінець X – початок XII ст.), Київ (Ін.-т української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАН України) 2013, 484 с., іл.</i>	707
<i>Д. Гордієнко. “Дивен Бог у святих своїх”: Наталія Сінкевич, Реліквії та чудотворні ікони Софії Київської, Київ (Логос) 2011, 94 с.; іл.</i>	713
<i>Д. Гордієнко. “Віщий сон Врубеля про самого себе”: Ірина Марголіна, Ангели Врубеля, Київ (Либідь) 2012, 144 с., іл.</i>	718

Бібліографія

Seminarium Kondakovianum: покажчик змісту / упорядник Д. Гордієнко	723
Список скорочень	742
Contents	743